

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ SEMBOLİZMİ VE FİLMLERE YANSIMASI

Eda TURANCI*, Özlen ÖZGEN**

Özet

Birincil anlamıyla doğada somut olarak var olan bir unsuru tanımlayan ağaç, kültürel olarak da çeşitli anlamlar taşıyan ve sembolik değerlere sahip olan bir ögedir. Temelde; yaşamın, canlılığın, ölümsüzlüğün, bolluğun, bereketin, umudun, doğurganlığın, üremenin, sağlığın ve sıhhatin sembolü olarak görülen ağaç, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ağaca atfedilen anlamlar üzerinden literatürdeki sınıflandırmalar incelendiğinde; "hayat ağacı", "dilek ağacı", "yaşam ağacı", "kozmetik ağaç", "kutsal ağaç" gibi ayrımlara rastlanmaktadır. Ancak, bu çalışma söz konusu ağaç türlerinden herhangi biri ile sınırlandırılmamıştır. Çalışmanın amacı, genel olarak Türk kültüründe ağacın sembolik ve kültürel anlamlarına ilişkin bir değerlendirme sunulabilmesi ve kültürün taşıyıcısı olarak görülen sinemada amaçlı örneklem ile seçilmiş üç Türk filminde (*Gökçeçiçek*, *Tatlı Dillim* ve *Siyah Gelinlik*) ağaç temsillerinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: ağaç, kültür, Türk kültürü, sembolizm, Türk sineması.

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

** Profesör Doktor, Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi

TREE SYMBOLISM IN TURKISH CULTURE AND REFLECTION ON FILMS

Eda TURANCI*, Özlen ÖZGEN**

Abstract

Trees have various cultural meanings and symbolic values, as well as being a concrete element of nature. Trees have a significant place in Turkish culture, basically as a symbol of life, vitality, immortality, abundance and productivity, hope, fertility, reproduction, health and wellness. The literature indicates classifications based on the meanings attached to trees, such as "the tree of life", "wish trees", "cosmic trees" and "sacred trees". This study was not limited by any of these classifications. The purpose of this study is to present a general evaluation of the symbolic and cultural meanings of the tree in Turkish culture and to examine tree representations in three selected Turkish films (*Gökçeçiçek*, *Tatlı Dillim* and *Siyah Gelinlik*) with purposeful sampling in cinema, which is regarded as a cultural asset carrier.

Key Words: tree, culture, Turkish culture, symbolism, Turkish cinema.

* Research Assistant, Gazi University, Faculty of Communication
** Professor Doctor, Atılım University, Faculty of Management

Giriş

Dünyanın göbeğinde bir ağaç var imiş,
Bu ağaç büyük imiş, göklere çıkar imiş,
Bu ağacın her yanı Tanrı'dan hep süslüymüş,
Kabukları, kütüğü, tıpkı som gümüştüymüş,
(...)
Bu ağacın zirvesi ta göklere erermiş
Hudyakof (Ögel, 2014: 112-113'den)¹

Kültür, tanımlaması zor bir kavram olup, sembolik anlam kalıplarını da içine alacak şekilde geniş bir alana işaret etmekte, White tarafından; maddi ögelerin, davranışların, duygu ve düşüncelerin semboller aracılığıyla örgütlenmesi olarak (1949, akt. Güvenç, 2010: 99) tanımlanmaktadır. Sembol ve kültür arasındaki ilişki, somut nesnelere atfedilen sembolik anlamların, kültürel açıdan önemini göstermektedir. Her kültür sistemi, kendine has ayırıştırıcı özellikler taşıdığı gibi, kendi sembolik anlamlarını yaratarak diğer kültürlerden farklılaşabilmektedir. Ancak, farklı kültürel yapılarda benzer anlamlara gelen ve benzer değerleri temsil eden ögeler bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Sembol (simge²) kavramının tanımına bakıldığında, bir şeyin bir başka şey ile benzerlik ya da geleneksellik üzerinden ilişkilendirilmesini ya da temsili (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 298) açıklayan bir kavram olduğu görülür. Semboller; aynı zamanda anlamların, değerlerin veya kültürel kodların aktarımını sağlayan ve bu anlamda kültürler ve kişilerarası iletişimi mümkün kılan bir araç olarak da işlev görürler. Güngör'ün (2011: 51, 2013: 39) açıklamasıyla; iletişimi temel yapısal öge olarak tanımlanan sembollerden ayrı düşünmek mümkün değilken "sembolik uzlaş", etkili iletişimin vazgeçilmez ögelerinden biridir.

Sembol; "bir şeyi temsil eden ama onunla doğrudan ya da doğal bir ilişkisi olmayan bir sinyal" (Mutlu, 2012: 273) olarak tanımlanmaktadır. Semboller ancak belli bir kültür, grup, toplum ya da topluluk içinde anlam kazandıkları zaman var olabilmektedirler. Bu noktada Menshine'e göre, her şeyin sembol

---

¹ İnsanlığın ilk atası Er-Sogotoh'un doğduğu hayat ağacının anlatıldığı destandan bir kısım (Erdoğan, 2004: 151).

² Literatürde pek çok çalışma (Erdoğan ve Alemdar, 2010; Güvenç, 2010; Mutlu, 2012) simge ve sembol kavramlarını bir arada ele alarak tanımlamıştır. Mutlu "İletişim Sözlüğü" eserinde, İngilizcesi *symbol* olan kavramı "simge" olarak çevirmiştir. Buna göre, simge ve sembol kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığı dikkat çekerken, bu çalışma kapsamında sembol kavramının kullanılmasının daha uygun olduğuna karar verilmiştir.

olabileceği ama hiçbir şeyin kendiliğinden sembol olmayacağı söylenmekte ve her sembolün; “sembolleştirilen madde” ile “bu maddenin temsil ettiği manevi hakikat” olmak üzere iki unsuru olduğu (Atasagun, 1997: 371-372) vurgulanmaktadır.

Sembolizm kavramı ise, nesneye ya da kavrama gerçek anlamından farklı olarak çeşitli yan anlamların yüklenmesiyle ilgili olup, nesnelere atfedilen değerlerin ya da yüklenen anlamların kültürle ilişkili olduğu ve kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği görülmektedir. Daha açık bir tanımla sembolizm (simgecilik); “bir şeyin bir başka şeyi temsil etmede kullanıldığı süreç” (Mutlu, 2012: 274) olarak açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra, Eliade'nin (2005: 527) açıkladığı gibi sembolizm, insanların kutsal olarak atfettiklerinin, evren üzerinden açıklanmasına ilişkindir. Yazarın doğrudan ifadesiyle sembolizm; “insanın kutsalın tezahürünü bir bütün olarak evren ile tanımlama eğiliminin bir tür anlatımıdır.”

Sembollerin, kendilerine yüklenen anlam çağrışımları vasıtasıyla ortak kültür dairesinde yer alanları “yakın, benzer ya da aynı olmaya” sevk ettiği söylenmekte ve insanların, birlikte yaşarlarken ait olma duygusu ile ortak işaretle benimsedikleri ve bunları sembolleştirdikleri (Koca, 2010: 87, 89) belirtilmektedir. Buna göre, sembollerin kültürün göstergelerini oluşturduğunu ve o kültürde yaşayan insanlar arasında bir iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür.

Hemen hemen bütün kültürlerde, nesnelere ya da doğada var olan çeşitli öğelere kutsal anlamlar yüklendiği ve sembolleştirildikleri görülmektedir. Diğer pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de bu sembollerin varlığından bahsedilir. Kafesoğlu'nun (2003: 302) da açıkladığı gibi; dağ, tepe, ırmak, su kaynakları, ağaç, orman gibi tabiatta var olan unsurların bir takım gizli güçleri olduğuna ve bunların birer ruh olduklarına -ruh taşıdıklarına- ilişkin inançlar, Türkler arasında yaygındır. Tabiatta var olan unsurların her birine farklı anlamlar yüklenmekle birlikte çalışmanın odak noktası olan ağaç, eski çağlardan bugüne varlığını sürdüren kültürel bir öğedir. Buna göre, tarih boyunca pek çok kültürde kendine yer bulmuş olan ağaç sembolizminin, Türk kültürü açısından da çok önemli olduğu açıktır.

Öte yandan, kültürel anlamların ve sembollerin üretimi ile kuşaklararası aktarımını sağlayan araçlardan da söz edebilmek mümkündür. Bu araçlardan biri olan sinema, kültür tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bir sanat dalı olan sinema hem kendisi kültürün bir parçası olarak hem de izleyiciye aktardıkları ile kültür üzerinde etkilidir. Bu anlamda; insandan, ilişkilerden, yaşam öykülerinden, toplumdan, edebiyattan, inançlardan, adetlerden, değerlerden, gelenek ve göreneklerden beslenen sinemanın, kültürden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, kültürel sembollerin filmlerde ele

alınış biçimleri önemli görülmektedir.

Tüm bu açıklamaların ışığında çalışma, kültürel anlamda ağaç ögesine odaklanmakta ve literatürdeki; "hayat ağacı", "dilek ağacı", "kozmetik ağaç", "yaşam ağacı", "kutsal ağaç" gibi tüm sınıflandırmaları içine alacak şekilde, Türk kültüründe ağaç sembolizmine dikkat çekmektedir. Çalışmada; kaynak araştırmasına dayalı olarak, Türk kültüründe ağacın yeri ve önemine ilişkin bir değerlendirme yapıldıktan sonra, kültürün bir parçası olan Türk filmlerinde ağaç sembolizminin sunulma biçimleri, ağaç temsiline yer verildiği bilinen Türk filmleri örneğinde incelenecektir.

Kültür Kavramına İlişkin

Bir kültürdeki sembolik anlamlar, o kültürel yapıdaki değerlerin, düşüncelerin, inançların ve toplumsal atmosferin etkisi ile oluşmaktadır. Bir sembolün varlığını sürdürebilmesi her şeyden önce kültürel yapı tarafından kabul edilmesine ve benimsenmesine bağlıdır. Buna göre, bir kültüre mensup bireyler ya da topluluklar tarafından benimsenmeyen, kültürel yapının genel normları ile uyum göstermeyen veya değerlere uygun olmayan sembollerin varlıklarını sürdürebilmeleri mümkün değildir.

"Ne tek, ne de herkesin kabul edebileceği evrensel" bir tanımı olmadığı (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 19) söylenen kültürün "ne olduğu, nasıl tanımlandığı veya sınırlarının neler olduğu" sorularına yanıt aranırken, Peter Burke'un kültür kavramının sorunlu bir kavram olduğuna (2006: 40) ilişkin vurgusu dikkat çekicidir. Buna göre kültür; hakkında çok sayıda tanımlama yapılan, her disiplin tarafından ayrı bir bakış açısı ile ele alınarak değerlendirilen ve gündelik dilde çok sık kullanılan bir kavram olmakla birlikte, tanımlanması zor bir kavramdır. Kültüre ilişkin tanımlamalara bakıldığında tanımların çeşitliliği; bir yandan Burke'un vurguladığı gibi zor bir kavram olmasından kaynaklanabilirken, bir yandan da kavramın ne kadar önemli olduğunun işareti niteliğindedir. Bu anlamda kültür; bir toplum, topluluk, grup ya da birey için olmazsa olmazlardan biridir.

Kavrama ilişkin çok sayıda tanımlama olmakla birlikte kapsayıcı bir bakış açısı ile Güvenç kültürü; "toplumun üyesi olarak insanın yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktararak öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bir bütün" olarak tanımlarken, aynı zamanda öğrenilen, dil vasıtasıyla saklanıp korunan, eğitim aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılan, zaman içinde değişebilen ve din ile sanat da dahil olmak üzere "yapıp edilen" pek çok şeyi içine alan karmaşık bir muhteva (Güvenç, 2002: 14-15, 55, 57) olarak açıklamaktadır. Taylor ise kültürü "insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, görenek ve başka herhangi bir yetenek ya da alışkanlığı içeren o karmaşık bütün" (Burke, 2006: 41) olarak tanımlamıştır.

Çopuroğlu (2003), pek çok farklı tanımı inceleyerek kültürü; insan topluluklarının uzun süre devam eden ortak yaşayışları boyunca karşılaştıkları zorluk, sorun ve sorulara çözüm ve cevap arama çalışmaları ile bulmaları sonucunda ortaya çıkan maddi ve manevi değerlerin ve davranışların bütünü olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, bu cevapları ve çözümleri kültürel semboller içinde kodlanmış birer bilgi olarak tanımlayan Çopuroğlu “kültürü oluşturan bu bilgilerin zihindeki organizasyonu, aynı sosyal şartlarda yaşayan insanlarda ortak özellikler gösterir. İnsanları, bu zihinsel organizasyon çerçevesinde çevrelerini algılar, anlamlandırır ve davranışta bulunurlar” (2003: 48) demektedir.

Erdoğan ve Alemdar ise kültürü; öğrenilmiş ve sosyal olarak aktarılmış davranışlar olarak açıklamakta, kültürün bireylerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkan “neyin doğru ve neyin önemli” olduğuna ilişkin düşünceler olduğunu ifade etmekte ve değerli objelerin de kültür kapsamına girdiğini (2005: 21-22) eklemektedirler. Bu tanımlamalardan yola çıkarak objeleri kültür kapsamında değerlendirmek mümkünken, aynı zamanda tanımlar sembollerin neden kültürün bir parçası olarak görülmesi gerektiğine ilişkin olarak da yol göstericidir. Buna göre, hem kültürel yapı içinde anlam kazanan semboller ile bu yapı içinde kabul edildikleri sürece varlık gösterebilen anlamlar, hem de anlamların taşıyıcısı somut nesnelere, kültürün ayrılmaz parçaları olarak görülmektedirler.

Türk Kültüründe Ağaç Sembolizmi

Kültürel ve sembolik öğelerin neler olduğuna bakıldığında, tarih boyunca doğada var olan pek çok nesneye, çok sayıda farklı anlam ve değer atfedildiği dikkat çekmektedir. Bu anlamlar, kültürler arasında farklılaşabildiği gibi benzerlik de gösterebilmektedir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, doğadaki nesnelere arasında özellikle ağacın, farklı kültürlerde benzer sembolik anlamlar taşıdığı görülmektedir. Buna göre ağacın hem dünya kültürleri açısından hem de Türk kültürü açısından, sembolik ve kutsal bir öge olduğuna ve en genel anlamda Tanrı’yı sembolize ettiğine ilişkin vurguya pek çok kaynakta (Ergun, 2000; Erbek, 2002; Eliade, 2003, 2005; Ergun, 2004; Öztekin, 2008; Tezel, 2010; Kıyak, 2011; Gürsoy, 2012; Ağaç ve Sakarya, 2015) rastlanmaktadır. Aynı zamanda; ağacın kökleri, gövdesi ve dalları ile yeraltını, yeryüzünü ve göğü temsil eden üç dünya arasında bağ kurduğuna, “canlı evreni” temsil ettiğine ve “ebediliğin karşılığı” olduğuna ve bu işleviyle “Tanrı ile iletişimin” aracılığını üstlendiğine inanılmaktadır (Eliade, 2003: 269, 2005: 316-317; Ergun, 2004; Öztekin, 2008: 22; Gürsoy, 2012: 44). Buna göre, geleneksel anlamda ağaca bir kutsiyet atfedildiğini söylemek mümkündür.

Ağaç, tek başına bir sembol olmakla birlikte, literatürde ağaca yüklenen

farklı değerler nedeniyle çeşitli türlerden bahsedildiği görülmektedir. En çok bilinen ağaç türlerinden olan “hayat ağacı”, “yaşam ağacı”, “dilek ağacı” ya da “adak ağacı” gibi sınıflandırmaların yanı sıra literatürde farklı adlandırmalar ya da sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, mitolojik bilgilere göre en az beş ağaç türü olduğunu belirten Bayat (2015: 59) bu ağaçları; “dünya ağacı, hayat ağacı, ölüm ağacı, şaman ağacı ve iyi ile kötüyü anlama ağacı” olarak sınıflandırmaktadır.

Öte yandan Eliade, kozmosun imgesi olan ağaçtan, kozmik kutsalın tezahürü olan ağaçtan, hayat ağacı gibi ebediliğin, hayatın, bereketin, verimliliğin ve yaşamın kaynağı olan ağaçtan, dünyanın merkezi olan ağaçtan (2003: 268-269; 2005: 315-316) bahsetmektedir. Ergun (2004) ise, dünya ağacı ile hayat ağacını “kozmetik ağaçlar” altında ele alarak incelemektedir. Ağaçlara yönelik bu tür sınıflandırmalar genellikle, ağacın kendi özellikleriyle ve nesneye yüklenen değerlerle ilgilidir. Bu noktada, ağaca kutsiyet atfedebilmek için ağacın belirli özellikler taşıması gerektiği söylenmektedir;

- Tanrı'nın tekliğini temsilen yalnız ağaç; üç alemleri birleştiren ve dünyanın merkezinde bulunan hayat ağacı,
- Sığınılan Tanrı'yı temsilen gölgeli ağaç; Tanrı gibi kendi gölgesine sığınanları koruyan, kollayan ağaç,
- Büyük/azametli kaba ağaç; kutsal ağacı ya da hayat ağacını temsilen diğer tüm ağaçlardan daha büyük, heybetli, gösterişli ve uzun ağaç,
- Tanrı'nın doğmamasını/doğurmamasını temsilen meyvesiz ağaç; Her şeyi yaratan Tanrı'nın, “yaratılmamış, doğmamış ya da doğurmamış” olmasını temsilen doğurmayan/meyve vermeyen ağaç,
- Tanrı'nın ebediliğini temsilen yaprak dökmeyen ağaç; Tanrı'nın ölümsüzlüğünü, daimi canlılığını, sonsuz varlığını temsilen sürekli canlı kalan, yapraklarını dökmeyen ağaç,
- Ruhları cennete ya da cehenneme götüren ağaç; üç alemleri birleştiren, yer altı ile Tanrı arasındaki köprü işlevini gören ve cennete/cehenneme giden yolu gösteren ağaç (Ergun, 2004: 346-374; Yurteri ve Ölmez, 2008: 1446-1447).

Bu açıklamalar ışığında, Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen ağaçların özelliklerini kısaca; yalnız ve tek olması, yaz-kış yapraklarını dökmemesi, daima canlı ve diri olması, etrafındaki ağaçlardan uzun ya da heybetli olması, meyvesiz olması, geniş gövdeli ve koyu gölgeli olması, üç (yeraltı, yeryüzü ve gök) alemleri/dünyayı birleştirmesi ve bunlar arası iletişimi sağlaması ile diğer ağaçlardan daha yaşlı olması vb. olarak (Ergun, 2000: 23-24, Tezel, 2010: 141-142) özetlemek mümkündür.

Ağacın, farklı kültürlerde benzer anlamlar taşıdığı genel söylem olmakla birlikte bu çalışma, Türk kültüründe ağacın taşıdığı sembolik anlamlara odaklanmakta ve ağacı, genel bir üst başlık olarak tüm sınıflandırmaları içine alacak şekilde değerlendirmektedir. Bu bakış açısı ile çalışmada, farklı ağaç sembollerine ilişkin bir sınırlandırma yapmak yerine genel kültürel kodlara ve anlamlara ilişkin bir analiz sunulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi ağacın Tanrı'yı sembolize ettiği, literatürdeki genel kabullerden biridir. Buna göre, Türk kültüründe eski zamanlardan beri varlık gösteren ve önemli bir inanç unsuru olan ağaca saygı gösterme ve kutsal addetme pratikleri günümüzde; mistik, folklorik ve kültürel bir unsur olarak işlev görmektedir (Özarslan, 2003: 100-101). Öte yandan, kültürel anlamda ağacın kutsal bir öge olduğu belirtilmekle birlikte, bu kutsallığa ilişkin önemli vurgu; ağaca atfedilen kutsallık ve ağaca yüklenen değerler ile ilgili olup, ağacın somut varlığından öte anlamlara ilişkindir. Daha açık bir ifadeyle; ağaca atfedilen kutsiyet, onun somut varlığına değil, sembolize ettiği, ima ettiği veya simgelediği şeylere (değerlere) yöneliktir (Eliade, 2003: 269; Ergun, 2004; Eliade, 2005: 317).

Ağaç Sembolizminin Türk Filmlerinde Temsili

Ağaç sembollerine çok çeşitli alanlarda rastlamak mümkündür. Özellikle Türk kültürüne ait pek çok yerin, yapının, eşyanın veya nesnenin, ağaç sembolünü taşıdığı görülür. Buna göre; mimari ve taş süslemeleri gibi her türlü süsleme sanatında, halı, kilim gibi dokumalarda, cami, türbe ve mezar taşları gibi yapılarda, çini, çömlek, cam, minyatür gibi el sanatlarında, kuyumculuk alanında ve edebiyat, müzik gibi sanat dallarında ağaç sembollerinin kullanıldığı (Erbek, 2002; Daş, 2008; Yurteri ve Ölmez, 2008; Tezel, 2010; Özönder Aydın, 2013) görülmektedir. Öte yandan, çok bilindik bir başka ağaç sembolüne ise, tıp bilimine ait simgede rastlanmaktadır. Buna göre Tezel'in (2010: 140) açıkladığı gibi, tıp biliminin sembolü olarak sopa, hayat ağacını sembolize ederken, yılan gençliği temsil etmektedir.

Ağaç sembolizminin bu geniş temsil alanı, bir yandan sembolün önemini gösterirken bir yandan da sembollerin kuşaktan kuşağa aktarılması açısından kolaylaştırıcı olabilmektedir. Kültürel kodların ve sembollere ilişkin anlamların, nesiller ya da bireyler arasında aktarımı çok farklı yollarla olabileceği gibi, çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla da gerçekleşebilmektedir. Bu araçlardan biri olan sinema hem kültürün üretilmesi ve aktarılması hem de bir sanat dalı olarak kültürel yapının bir parçası olması açısından önemlidir. Böylece; sinema ve kültürün birbiriyle ilişkili iki öge olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumdan, insandan, kültürel yapıdan ayrı düşünülemez sanat dallarından biri olan sinema, gerçek hayattan, yaşam öykülerinden ve toplumsal

olaylardan beslenirken, Türk düşünce ve kültür ortamının hem oluşturucusu hem de taşıyıcısı rollerine sahiptir (Yaylagül, 2004: 233; Çayırçioğlu, 2014: 2; Atabek vd. 2015: 290). Buna göre sinema filmleri aracılığıyla dolaşıma giren çeşitli durumlara ilişkin temsiller hem anlam yüklenmesi açısından hem de bakış açılarını biçimlendirmesi açısından işlevseldir (Atabek vd. 2015: 290). Öte yandan Oğuz, kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılması ile kültürel ifade çeşitliliğinin oluşturulması ve desteklenmesi anlamında sinema, müzik veya televizyon gibi kültür endüstrisi alanlarına dikkat çekmekte ve bu alanların binlerce yılda oluşan ortak belleğin zaman içinde kuşaklararası aktarımı ve kültürün yaşatılması açısından önemine vurgu yapmaktadır (2009: 10). Bu doğrultuda, sinema filmlerinde yer alan kültürel sembollerin incelenmesinin gerekliliği açıklık kazanmaktadır.

Buna göre çalışma, amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenerek seçilmiş üç Türk filminin -*Gökçe Çiçek*, *Tatlı Dillim* ve *Siyah Gelinlik*- incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, kültürel ve sembolik bir ögenin, yine kültürün bir parçası olan sinemada nasıl temsil edildiğinin incelenmesidir.

“Gökçe Çiçek” (1972)

Yönetmenliğini ve senaristliğini Ömer Lütfi Akad’ın, yapımcılığını ise Hürrem Erman’ın üstlendiği *Gökçe Çiçek* filmi, ağaç sembolizmi açısından dikkat çeken örneklerdendir. Hülya Koçyiğit ve Serdar Gökhan’ın başrollerini paylaştıkları filmde “dilek ağacı”, film akışı içinde merkezi bir yere sahiptir.

Film; göçebe hayatı sürdüren iki farklı beyliğin mensubu; Gökçe Çiçek (Hülya Koçyiğit) ile Selman Ali (Serdar Gökhan) isimli gençlerin aşkını anlatmaktadır. Ancak, Alakuşlar ve Artukbeyler Beylikleri arasında çıkan bir sorun nedeniyle Artuklu Memidik’in kızı Gökçe Çiçek ile Alakuşlardan Selman Ali bir araya gelememektedir (Eryılmaz, 2017). Filmde sevdiğine kavuşamayan Gökçe Çiçek’in yaşadıkları anlatılırken, iki gencin sık sık dilek ağacı etrafında bir araya geldikleri görülür. Film boyunca dilek ağacı görseli pek çok kez izleyiciye sunulurken, özellikle kadın karakterin (Gökçe Çiçek) ağaç ile kurduğu bağ dikkat çekicidir. Filmin ilk sahnelerinde erkek karakterin (Selman Ali) kendi mendilini “Dilek ağacından dileğin olsun...” dedikten sonra kadına uzattığı ve kadının aldığı mendili ağaca bağlayarak dilek dilediği görülür. Sahnenin devamında ise kadın ağaca mendili bağladıktan sonra; “Ağacın iyisi özünden olur, yiğidin iyisi sözünden olur...” demektedir (Görsel 1).

Öte yandan, filmin başladığı andan itibaren duyulan bir türkünün³ sözleri de

---

³ Bahsedilen türkü filmin girişinden itibaren film boyunca birkaç defa tekrarlanmıştır. Türkü ile ilgili detaylı bilgi araştırılmış ancak ek bilgiye ulaşılamamıştır.

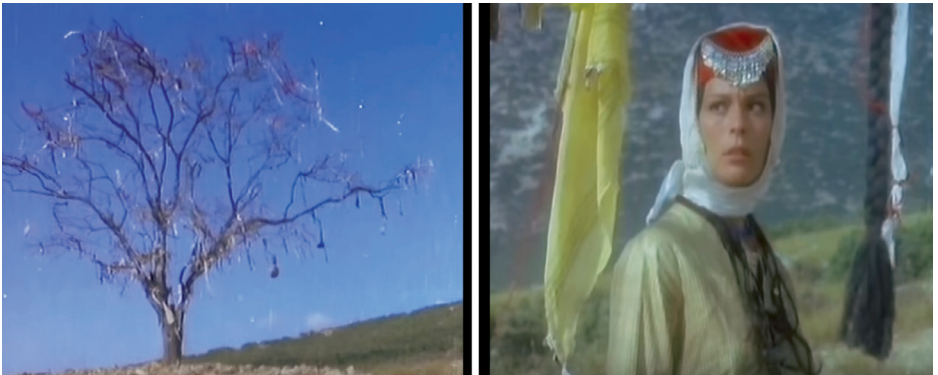

Görsel 1. Gökçe Çiçek filminden görüntüler – Dilek ağacına mendil bağlama

ilgi çekmektedir. Bu türkü, filmde ağaca atfedilen önemin göstergesi olarak kabul edilebilir. Doğrudan dilek ağacına işaret eden türkünün sözleri şu şekildedir:

iki gönül düşmüş Hakk'ın yoluna
aşk ateşi yüreklerden dert alır
yiğit mendil asmış ağaç dalına
dilek ağacı sır vermez, sır alır, sır alır...

Filmde yer alan dilek ağacının üstünde; yazmaların, mendillerin, çanların, kabakların veya saçların olduğu görülür (Görsel 1 ve Görsel 2). Ağaca bağlanan bu nesnelere, dilek dileyen kişinin ağaç ile kurduğu ilişkinin dışa yansıması olarak görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, erkek karakterin kendi mendilini kadına uzatması, dilek ağacına bağlanan çaputların kişisel eşyalar olması geleneğinin açık bir göstergesidir.

Görsel 2. Gökçe Çiçek filminden görüntüler – Dilek ağacı

Günümüzde de yaygın bir ritüel olan ağaçlara çaput ya da bez bağlamanın, ağacın Tanrı'yı sembolize etmesi nedeniyle Tanrı'ya ulaşmak için bir araç olarak görüldüğü, aynı zamanda ağaca bağlanan adakların veya dilenen dileklerin, Tanrı'ya kansız kurban sunmanın örneklerinin en yaygını (Ergun, 2004: 313, 387; Artun, 2006: 16) olduğu söylenmekte ve ağaca bağlanan çaputların ya da bez parçalarının sıradan eşyalar olmaması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre, ağaca çaput bağlamak bir yandan da enerjinin aktarılması anlamını taşıdığından, ağaca bağlanacak olan bezin/çaputun kişinin enerjisini aktardığı ya da yansıttığı şahsi bir eşya olması beklenmektedir. Ağacın ulu enerjisinin, dileğin evrene yansıtılarak gerçekleştirilmesinde bir aracı olduğu söylenmekte ve "enerji yüklenmiş bez, ağaca bağlandığında enerji ağaca aktarılır ve ağacın bunu evrene taşıması beklenir" (Elmas, 2012) denilmektedir. Bu doğrultuda filmde de genellikle kişisel eşyaların ağaçlara bağlanmış olduğu dikkat çekmektedir.

Filmde dikkat çekici bir diğer unsur ise, Şamanizm'e yapılan göndermelerdir (Görsel 3). Ömer Lütfi Akad'ın "olgunluk" dönemi filmlerinden olduğu kabul edilen *Gökçe Çiçek*'te, Şamanizm'e dayanan inanç ritüellerine değinilmesinin önemine işaret edilirken (Hakan, 2008: 455) Erbek'in, Türklerde ağaç motifinin kökeninin Şamanizm olduğu vurgusu (2002: 166) akla gelmektedir. Bu noktada, ağaca atfedilen kutsallığın kökeninde Şamanizm'in etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Güvenç (2002: 89), Türk kültürü ve kültürel

Görsel 3. *Gökçe Çiçek* filminden görüntüler - Kam davulu

kimliğini tanımak ve bilmek için; Şamanlığı anlamak gerektiğini belirtmiştir.

Ek olarak filmde, Şamanizm ile kurulan ilişki sadece ağaç sembolü ile sınırlı tutulmamıştır. Filmin ilerleyen sahnelerinde sevdiğine (Selman Ali) kavuşamayan Gökçe Çiçek'in "erenlere"⁴ karıştığı söylenmekte ve filmin geri kalanında Gökçe Çiçek şaman kıyafetleri ve çalgıları ile (Kam davulu⁵) görülmekte-

dir. Davulun üzerinde de Şamanizm'e ilişkin çeşitli sembollerin varlığı dikkat çekmektedir. Buna göre, filmde önemli bir yeri olan bu tür göndermeler hem ağaç sembolizminin önemine hem de ağaç sembolizminin Şamanizm ile olan ilişkisine ışık tutmaktadır.

“Tatlı Dillim” (1972)

Senaryosunu Sadık Şendil'in yazdığı, yönetmenliğini Ertem Eğilmez'in yaptığı, başrollerini ise Tarık Akan (Ferit) ve Filiz Akın'ın (Emine) paylaştığı *Tatlı Dillim* filminde de dilek/adak ağacı görülmektedir. İstanbullu zengin bir ailenin çocuğu olan Ferit ile köy öğretmeni Emine arasında geçen aşkı anlatan (Topkara, 2017) filmde, dilek ağacına Emine'nin köyünde rastlanmaktadır.

Filmde, Emine ve Ferit'in köyde gezerken, ağaca mendil bağlayan bir kadına rastladıkları görülür. Ferit, ağacı ve ağaca mendil bağlayan kadını göstererek, “Ne yapıyor o kız?” diye sorarken Emine, “Baktığımızı görmesin utanır” diyerek konuyu açıklar. Aralarında geçen diyalogun tamamı ise şu şekildedir (Görsel 4);

Ferit: Ne yapıyor o kız?

Emine: Baktığımızı görmesin utanır...

Görsel 4. *Tatlı Dillim* filminden görüntüler- Ağaca çaput bağlama

Ferit: Niye?

Emine: Buna adak ağacı derler, kadınlar sevdiği erkeğe kavuşmak için elbiselerinden yazma ve saç bağlarından birer parça koparıp ağacın dalına bağlarlar.

Ferit: Ee... Sonra ne olur?

Emine: Sonra, sevdiğine kavuşunca genç kadın adağını daldan alır ve suya atar...

Emine'nin yaptığı açıklamada dikkat çeken en önemli unsur, ağaca bağla-

⁴ Türk Dil Kurumu (2017) “eren” kavramını; “olağanüstü sevgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse” olarak tanımlamaktadır.

⁵ “Şaman” kavramı yerine “Kam” kavramının da kullanıldığını söyleyen Mandaloğlu (2011), iki kavramı benzer anlamda tanımlamakta ve Eski Türkçe’de “Kam” sözcüğünün tercih edildiğini aktarmaktadır.

nan nesnenin niteliğine ilişkindir. Buna göre ağaca bağlanan çaputun, dileği dileyen kişinin enerjisini aktardığı kişisel bir eşya olması beklenmektedir. Emine'nin "elbiselerinden yazma ve saç bağlarından birer parça koparıp ağacın dalına bağlarlar" vurgusu, bu geleneğin işaretidir.

Görsel 5.
Tatlı Dillim filminden
görüntüler- Ağaca çaput
bağlama

Filmde dilek ağacı görseli izleyiciye birkaç kez sunulmaktadır. Örneğin, kendisini köyde bırakarak, İstanbul'a dönen Ferit'e kavuşmak için Emine'nin dilek dilediği ve bunun için ağaca mendil bağladığı görülür (Görsel 5).

Bu noktada; dikkat çeken husus, her iki filmde de dilek ağacı sembolünün daha çok duygusal ilişkilere atfen kullanılmasıdır. Ancak, dilek ağacını sadece bu işlevi ile tanımlamak, oldukça eksik bir tanımlama olacaktır.

"Siyah Gelinlik" (1973)

Her iki filmde yer alan dilek ağacı sembolizminin yanı sıra, bazı filmlerde hayat ağacına ilişkin sembollere de rastlanmaktadır. Bu filmlerden biri olan *Siyah Gelinlik* filmi, hayat ağacının açık biçimde görülebileceği örneklerdendir.

Senaryosunu Vural Pakel'in yazdığı, yönetmenliğini Orhan Elmas'ın üstlendiğini ve başrollerini Hülya Koçyiğit (Pınar) ve Murat Soydan'ın (Hakan) paylaştığı filmde, sevdiği adam tarafından terk edilmiş bir kadının hikâyesi

anlatılmaktadır (İşlev Sevindi, 2017). Filmde Pınar'ın, yıllarca kendisinden haber alamadığı aşkını ve çocuğunun babası olan Hakan'ı bekleme süreci hikâye edilir. Bu süre zarfında Pınar, bir yandan çocuğunu tek başına büyütmeye çalışırken, bir yandan da yokluk ile mücadele eder. Sonunda yatağından kalkamayacak kadar hastalanan Pınar, hasta odasının camından gördüğü ağacın yapraklarını sayarak günlerini geçirir. Filmin bir sahnesinde Pınar'ın, camdan bakarak şu sözleri söylediği duyulmaktadır:

Daldan düşen her yaprak hayatımdan bir gün eksiltiyordu. Son yaprakla hayatımın son günü de gelip çatmıştı. Sabaha karşı yaprak düşecek, düşerken hayatımı da birlikte götürcekti... (Görsel 6 ve Görsel 7).

Görsel 6. Siyah Gelinlik filminden görüntüler – Camdan görünen ağaç

Görsel 7. Siyah Gelinlik filminden görüntüler- Tek yapraklı ağaç

Ağaçta kalan son yaprağın düşmesiyle öleceğini düşünen Pınar'ın bu sözleri, yaşam ile ağaç arasında kurulan bağlantının göstergesi niteliğindedir. Buna göre ağaçta bulunan her yaprağın, yaşamı ve yaşanacak günleri sembolize ettiği düşüncesinden hareketle Pınar, yapraklar ile kalan günleri arasında bir bağ kurmaktadır (Görsel 7).

Filmde, yaşam ile ağaç arasında ilişki kurulması ise tesadüf değildir. Ergun'un (2004: 147) belirttiği gibi, Osmanlı Türklerinin inançlarına göre hayat ağacının, dünyadaki insan sayısı kadar yaprağı vardır ve her yaprağa bir insanın kaderi yazılıdır. Buna göre her yaprak düşüşü, bir insanın ölmesi anlamına gelmektedir.

Hayat ağacının "sürekli değişim ve gelişim içinde yaşanan evreni sembolize" eden ve kökleri, gövdesi ve dalları ile yer altı, yeryüzü, gök ile cennet ve cehennem bir araya getiren bir unsur olduğu da (Erbek, 2002: 166; Eliade, 2003: 296, 2005: 354) söylenmektedir. Öte yandan, hayat ağacının "ölüyü canlandıran, ona tekrar hayat veren, hastaları iyileştiren, gençliği tekrar veren mucizevi bitkilerin ilk" örneği olduğu (Eliade, 2003: 290, 2005: 345) açıklanırken, hayat ve insanlar için her türlü iyi talihin bu ağaçtan geldiği (Ögel, 2014: 108) belirtilmektedir.

Sonuç

Her kültüre ait özel sembollerin yanı sıra, pek çok kültür için ortak anlamlar ve değerler taşıyan sembollerden de bahsetmek mümkündür. Bir kültüre ait semboller, yalnızca o kültür içinde kabul edilip benimsendikleri sürece var olabilirken, bu sembollerin en önemlilerinden biri olan ağaç, birincil anlamı ile doğada kendiliğinden var olan, ancak kültürel ve sembolik olarak da pek çok değer ve kutsiyet atfedilmiş bir öğedir. Çok genel anlamda ağaç; Tanrı'ya ulaşmanın ve onunla iletişimin sembolü olarak görülürken, "yaşam, hayat, canlılık, ölümsüzlük, doğurganlık, şans, bolluk, bereket, sağlık" gibi pek çok anlama da işaret etmektedir. Bu anlamların ise, çeşitli yollar vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılabildiği bilinmektedir.

Semboller, kültürün bir parçası olarak değerlendirilirken benzer bir ilişki kültür ve sinema arasında da bulunmaktadır. Buna göre sinemayı hem kültürün bir parçası hem yaratıcısı hem de kuşaktan kuşağa aktarıcısı olarak görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, kültürel sembollerin ve anlamların filmlerde nasıl sunulduğunun incelenmesinin önemi, daha net görülebilmektedir.

Bu doğrultuda, literatürde yer alan tüm sembolik ağaç sınıflandırmalarını (yaşam ağacı, hayat ağacı, can ağacı, dilek ağacı, adak ağacı vb.) içine alacak şekilde çerçevesi belirlenmiş olan çalışmada, ağacın kültürel ve sembolik

anlamaları ortaya konulmaya çalışılmış ve kültürün bir parçası olarak kabul edilen sinema filmlerinde ağacın nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Türk kültürünü odak noktasına alan çalışmada, Türk kültüründe ağacın yeri ve önemi tartışılırken, Türk filmlerinde ve dizilerinde de ağaç sembolizminin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş üç sinema filmine odaklanılmıştır. Filmlerin incelenmesi sonucunda, filmlerde ağaç temsillerinin kodlanış biçimleri ile Türk kültürünün ağaca ilişkin kodları arasında uyum olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan yola çıkarak, kültürün taşıyıcısı, kuşaklararası aktarıcısı, oluşturucusu ve parçası olan sinema filmlerinin, sembollerin kuşaktan kuşağa aktarılması açısından da işlevsel olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- "Eren". (2006). *Türk Dil Kurumu*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.592736275a1525.70093031. 25 Nisan 2017.
- Ağaç, S. ve Sakarya, M. (2015). "Hayat Ağacı Sembolizmi". *Uluslararası Kültür ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1. 1-14.
- Artun, E. (2006). "Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültürlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji*. 1-22. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf. 13 Ocak 2017.
- Atabek, G. Ş., Sönmez S., Bilge, D. (2015). "Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 41. 290-312.
- Ataşağın, G. (1997). "Sembol ve Sembolizm". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7. 369-387.
- Bayat, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. Cilt 1. Ankara: Ötüken.
- Burke, P. (2006). *Kültür Tarihi*. (M. Tunçay, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çayırıcıoğlu, D. (2014). *Sosyolojide Sinema Filmlerinin Eğitsel Araç Olarak Kullanılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Çopuroğlu, C. (2003). "İnsan, Çevre, Kültür Etkileşimi Çerçevesinde Barınma Kültürü". *Milli Folklor*. 15(57). 46-57.

- Daş, E. (2008). "İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık". *Sanat Tarihi Dergisi*. 27(1). 5-22.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (L. Arslan, çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- _____ (2005). *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*. (M. Ünal, çev.). Konya: Serhat Kitabevi.
- Elmas, E. (1 Şubat 2012). "Dile Benden Ne Dilersen: Ağaç ve Dilekler". <https://indigodergisi.com/2012/02/dile-benden-ne-dilersen-i/>. 15 Ocak 2017.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Erk Yayınları.
- _____ (2010). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Ergun, M. (2000). "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları". *Milli Folklor*. 12(47). 22-30.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Eryılmaz, H. (2017). Gökçe Çiçek. <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/2876/gokce-cicek>. 13 Ocak 2017.
- Güngör, N. (2011). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- _____ (2013). *İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürsoy, Ü. (2012). "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 61. 43-54.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2010). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Kitabevi.
- Hakan, F. (2008). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İşler Sevindi, M. (2017). "Siyah Gelinlik". <http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/3852/siyah-gelinlik>. 13 Ocak 2017.
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kıyak, A. (2011). "Geleneksel Türk Dininde Ağaç Kültü". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13(2). 91-104.
- Koca, S. K. (2010). "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi". *SAÜ Fen Edebiyat*

Dergisi. 12(2). 87-94.

- Mandaloğlu, M. (2011). "Türk Kültürü Çerçevesinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 15(3).111-122.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği". *Milli Folklor*. 21(82). 6-12.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özarlan, M. (2003). "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü". *Türkbilig*. 5. 94-102.
- Özönder Aydın, U. (2013). "Türk Sanatında Hayat Ağacı Motifi". *Uluslararası Türkiye-Belçika İlişkileri ve Türk Kültür Sanatı Sempozyumu*. Ankara. 533-540.
- Öztekin, S. (2008). *Dinlerde Hayat Ağacı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Tezel, Z. (2010). "Türk Kültüründe Hayat Ağacı Motifi". *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu*. Kiev, Ankara: Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu. 139-149.
- Topkara, S. (2017). "Tatlı Dillim". <http://www.tsa.org.tr/en/film/filmgoster/2763/tatli-dillim>. 13 Ocak 2017.
- Yaylagül, L. (2004). "1960-1970 Dönemi Türk Sinemasında Düşünce Akımları". F. Dalay Küçük Kurt ve Ahmet Gürata (ed.) *Sinemada Anlatı ve Türler*. (231-275). Ankara: Vadi Yayınları.
- Yurteri, S. ve Ölmez, F. N. (2008). "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. Ankara: Maddi Kültür Bildiriler Kitabı. 1. Cilt. 1445-1470.